

UDK 341(091)

DOI: 10.5937/RKSPP2301047K

BORIS KRIVOKAPIĆ

ZNAČAJ VESTFALSKOG MIRA (1648) ZA MEĐUNARODNO PRAVO

Vestfalski mir (1648) se često navodi kao prelomni momenat u razvoju međunarodnog prava, s tim da jedni smatraju da je na njemu rođeno to pravo, drugi tvrde da je tada nastalo moderno ili makar univerzalno pravo, dok se treći, dajući periodizaciju razvoja međunarodnog prava oslanjaju na Vestfalsku konferenciju kao na bitan događaj. Autor daje kritički osvrt na te poglede i dokazuje da je međunarodno pravo nastalo paralelno sa pojavom prvih država, da je i pre Vestfalskog mira bilo prilično razvijeno, da rešenja tog mira nisu bila suštinski ništa novo, da nisu bila od značaja za države izvan kruga zapadnoevropskih država itd. On, međutim, primećuje i to da se u poslednjih nekoliko godina sve više izlaže kritici suština onoga što je poznato kao tzv. Vestfalski sistem, a posebno shvatanje o tome da su države suverene i stoga ravnopravne, da je zabranjena intervencija u poslove drugih država i slično. Ističući da su takvi stavovi često u funkciji politike rušenja postojećeg i uspostavljanja nekakvog novog, bitno drugačijeg poretka, u kome ogromna većina država ne bi bila suverena i u kome bi sva vlast bila koncentrisana u samo jednom centru, autor zaključuje da se trezvena kritika stava o tome da je „sve krenulo“ od Vestfalskog kongresa, čini opravdanom, ali da ne treba ići u drugu krajnost, posebno ne ako je to motivisano političkim razlozima.

Ključne reči: međunarodno pravo, istorija, Vestfalski mir, suverenost

U V O D

U mnogim sistemskim delima i udžbenicima međunarodnog prava možemo pročitati da je to pravo stvoreno na Vestfalskom kongresu, da je na njemu nastalo

Prof. dr Boris Krivokapić, akademik, redovni profesor, naučni savetnik. Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet „MB“, Beograd i Pravni fakultet – Samarski nacionalni univerzitet „S. P. Koroljov“, Samara, e-mail: krivokapicboris@yahoo.com.

savremeno međunarodnog pravo ili makar da je taj skup predstavljao prekretnicu u razvoju međunarodnog prava. Suprotno tome, mi smatramo da je značaj Vestfalskog mira precejniji. To ćemo pokušati i da dokažemo.

Odmah treba napomenuti da se radi o važnom problemu, jer odnos prema prošlosti definiše odnos prema sadašnjosti, a makar delom i prema budućnosti. Da bismo bolje razumeli o čemu je reč, moramo prvo podsetiti na Tridesetogodišnji rat koji je prethodio Vestfalskom miru i na najvažnije karakteristike tog mirovnog ugovora.

Tridesetogodišnji rat

Smatra se da je taj oružani sukob, koji je dobio naziv po dužini svog trajanja (1618–1648) bio poslednji verski rat u Evropi. U njemu su se nemačke protestantske državnice okupljene u Protestantskoj uniji i strane sile (Francuska, Švedska, Holandija, Danska, Norveška i dr.) borile protiv Svetog rimskog carstva pod Habzbuzima, na čijoj strani su bili Katolička liga (savez nemačkih katoličkih kneževina), Španija i neke druge države.

Premda je neposredan povod bila netrpeljivost između katolika i protestanata odn. katoličkih i protestantskih država, sukob je imao dublje korene. Izbio je kao otpor protiv nastojanja Ferdinanda II da ujedini Zapadnu Evropu tako što bi joj nametnuo autoritet Katoličke crkve (pape) na duhovnom i vrhovnu vlast imperatora Svetog rimskog carstva (samog sebe) na svetovnom planu. Rat je prerastao u sukob oko političke i druge dominacije u Evropi, čime se objašnjava to što su Francuska i neke druga katoličke zemlje ratovala na strani protestantskih država.

To je bio do tada najsmrtonosniji rat – odneo je između 8 i 10 miliona ljudskih života. Vođen je uglavnom u centralnoj Evropi, pretežno na teritoriji današnje Nemačke i Češke, s tim da je stradalo između jedne trećine i jedne polovine stanovnika tih područja.

Vestfalski mir

Pod tim mirom imaju se u vidu dva mirovna ugovora, zaključena između Svetog rimskog carstva, nemačkih kneževina, Francuske, Švedske, Holandije i drugih država, u vestfalskim gradovima Minsteru i Osnabriku, čime je završen Tridesetogodišnji rat. Prvi sporazum je potpisan u Minsteru 15. 5. 1648, a drugi u Osnabriku 24. 10. 1648. godine. Dok su datumi potpisivanja tih ugovora poznati, teško je odgovoriti na pitanje kada su počeli pregovori koji su doveli do njihovog zaključenja. Naime, na Vestfalskom kongresu nije bilo plenarnih sednica, već su razne delegacije (ukupno njih 109 – delegacije 16 evropskih država, 66 tzv. imperijskih staleža i 27 interesnih grupa) dolazile, boravile neko vreme, međusobno pregovarale i odlazile, počev od 1643, a naročito u periodu od početka 1646. do sredine 1647. godine.

Pri tome su, u cilju nesmetanog rada kongresa odnosno slobode kretanja pregovarača, gradovi Minster i Osnabruk i put između njih, bili neutralizovani.

Osnovna pitanja uređena Vestfalskim mirom ticala su se: 1) teritorijalnih promena u Evropi (izvesne nemačke teritorije pripojene su Francuskoj i Švedskoj, dok su samostalnost stekle Švajcarska i Holandija); 2) verskih odnosa – pravno su priznati postojanje protestantske crkve, njena odvojenosti od pape i ravnopravnost katolika i protestanata a problem verskih manjina je rešen usvajanjem principa *cujus regio, ejus religio* („čija vlast njegova i vera“) i 3) političkog uređenja Nemačke, u čijem sastavu je priznata nezavisnost 335 država (150 laičkih i 123 crkvene države i 62 slobodna grada).

U suštini, ugovor iz Vestfalije je ozakonio komadanje teritorije Svetog rimskog carstva u korist pobednika (Francuske i Švedske). Gledano iz drugog ugla, njime su, kako se to ponekad rado ističe, obezbeđena tri mira – među narodima, među državama i među verama. Sa druge strane, premda je okončao opštu klanicu, Vestfalski mir nije doveo do prestanka svih sukoba, tako da je rat između Francuske i Španije trajao još punu deceniju, sve do Pirinejskog ugovora (1659).

KRITIKA VELIČANJA ZNAČAJA VESTFALSKOG MIRA ZA MEĐUNARODNO PRAVO

Mesto i uloga Vestfalskog mira mogu se posmatrati iz raznih uglova. Nas ovde zanima prvenstveno kako se na njega gleda u nauci međunarodnog prava. Tu možemo zapaziti da deo teoretičara nema nikakvu dilemu oko toga da taj sporazum predstavlja momenat nastanka ili makar prelomnu tačku u razvoju međunarodnog prava. Bliže gledajući, pristalice takvih stavova dele se na: 1) one koji zastupaju stav da je međunarodno pravo stvoreno na Vestfalskom kongresu; 2) one koji priznaju da je međunarodno pravo postojalo i pre toga, ali tvrde da su na Vestfalskom kongresu udareni temelji savremenog međunarodnog prava, 3) one prema kojima je do tada postojalo samo lokalno odn. regionalno, dok je Vestfalskim mirom stvoreno univerzalno međunarodno pravo i 4) one koji vezuju svoje periodizacije razvoja međunarodnog prava za Vestfalski mir. Pokušaćemo da u najkraćim crtama prikazemo te pristupe i razloge zbog kojih verujemo da su pogrešni.

Vezivanje nastanka međunarodnog prava za Vestfalski mir

Pristalice ovog gledišta koje je doskora bilo prilično rašireno, posebno u Zapadnoj pravnoj nauci,¹ uzimaju Vestfalski kongres kao momenat rađanja međunarodnog prava. U potvrdu tome, ističu da je tada formulisan koncept državne

¹ Npr. Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, 2001, 19.

suverenosti koji je ključan za objašnjenje međunarodnog položaja države.² Neki čak preciziraju da se radilo o prvom ozbiljnom pokušaju kodifikacije međunarodnog prava odnosno utvrđivanja dobro definisanih i preciznih pravila kojih vlade moraju da se pridržavaju u svojim međunarodnim odnosima.³

Ponekad se veličanje Vestfalskog kongresa kao momenta rođenja međunarodnog prava čini posredno, tako što se ne tvrdi izričito da je međunarodno pravo stvoreno na tom skupu, već se samo prećutkuju prethodna razdoblja i izlaganje razvoja međunarodnog prava započinje Vestfalskim mirom. Tipičan primer je periodizacija koja izdvaja četiri faze razvoja međunarodnog prava: 1) od Vestfalskog mira do kraja Prvog svetskog rata, 2) od Prvog do Drugog svetskog rata, 3) od usvajanja Povelje UN do kraja Hladnog rata, 4) od kraja Hladnog rata do danas.⁴ Ima i teoretičara koji prave razliku između dve velike epohe u razvoju međunarodnog prava – 1) klasične (1648–1918) čiji početak vezuju za Vestfalski mir, a kraj za završetak Prvog svetskog rata i 2) moderne (od 1919) koju dele u nekoliko faza.⁵

To da pristup o kojem je ovde reč nije prihvatljiv, sledi već iz činjenice da međunarodno pravo ima veoma dugu i dobro dokumentovani istoriju koja u vremenskom smislu počinje pojavom prvih država, a u prostornom pogledu obuhvata praktično sva geografska područja na planeti. Takav zaključak je, pre svega, logičan sam po sebi, jer su i prve države morale ulaziti u međusobne odnose, a to su mogli biti samo odnosi saradnje ili sukoba. U oba slučaja nije se moglo bez makar elementarnih normi međunarodnog prava – o tome da se ugovori moraju poštovati (*pacta sunt servanda*), o tome da poslanici uživaju nepovredivost i imunitet, o načinima mirnog rešavanja sporova (pregovori, posredovanje, arbitraža), o određenim pravilima ratovanja, o institutu neutralnosti i tako dalje.

Kada je već reč o logici, treba podsetiti i na to da međunarodno pravo nije moglo biti stvoreno jednim dokumentom, pa ni višestranim međunarodnim ugovorom, kakav je bio Vestfalski mir. Ono nije šaćica pravnih akata, pa da ih izglasa i objavi zakonodavac, tim pre što takvog zakonodavca u međunarodnom pravu nema ni danas. Ono je specifičan pravni poredak (skup međusobno povezanih normi i principa) koji je nastao i razvija se u međunarodnoj zajednici, zajedničkom voljom više država i drugih subjekata međunarodnog prava, ima sopstvene

² Ove Bring, „The Westphalian Peace Tradition in International Law: From *Jus ad Bellum* to *Jus Contra Bellum*“, *International Law Studies*, Vol. 75, 2000, 58-62.

³ John W. Foster, „The Evolution of International Law“, *Yale Law Journal*, No. 3, 1909, 149–164.

⁴ A. Cassese, op. cit., 19–45.

⁵ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, 1997, 10.

pravne izvore drugačije od izvora unutrašnjeg prava država, raspolaže sopstvenim sistemom pravnih sankcija i uređuje međunarodne javnopravne odnose.⁶ Prema tome, međunarodno pravo se ne može poistovetiti sa bilo kojim pravnim aktom ili skupom akata, tim pre što ga čine i običajne pravne norme. Uostalom, Vestfalski mir je bio važan prvenstveno za Zapadnu Evropu i mada su neka njegova rešenja kasnije nametana i drugim narodima, za njih je on zapravo bio nešto što su doneli drugi i što je regulisalo odnose između tih drugih (*res inter alios acta*).

Štaviše, imamo mnoštvo materijalnih dokaza da međunarodno pravo postoji nekoliko hiljada godina. U potvrdu tome dovoljno je pomenuti da je najstariji sačuvani međunarodni ugovor, onaj između Eble i Abarsala,⁷ zaključen između 2350 i 2250. p. n. e. što znači oko 4.000 godina pre Vestfalskog kongresa;⁸ da je drugi poznati sačuvani ugovor, onaj između egipatskog faraona Ramzesa II i hetitskog cara Hatušila III, zaključen oko 1278. p. n. e. tj. skoro 3.000 godina pre Vestfalskog mira i tako dalje.

Imamo dokaze da su još u starom veku odn. u antici razne međunarodne sporazume zaključivali svi: države-gradovi Bliskog istoka (Sumer, Elam, Akad, Lagaš i dr.) ali i Kina, indijske države, Egipat, hetitsko carstvo, Persija, Grčka, Rim, Kartagina itd. Mnogo toga ukazuje na to da ni najveće imperije tog doba nisu imale punu slobodu u svojim međunarodnim odnosima, već su bile vezane običajno-pravnim i ugovornim obavezama. Stvari će postati mnogo jasnije ako napomenemo da su ti prvi međunarodni ugovori regulisali vrlo različita pitanja: zaključenje mira odn. primirja, stvaranje saveza, razmenu ratnih zarobljenika, razgraničenje, posredovanje i arbitražu, ugovaranje neutralnosti, dopuštanje prolaska stranih trupa preko sopstvene teritorije, preciziranje statusa stranih poslanika, sklapanje dinastičkih brakova, regulisanje položaja stranaca, rešavanje pitanja ekstradicije, pravo azila, vraćanje odbeglih robova, trgovinu i plovidbu, obnavljanje i zaštitu svetilišta, zaštitu retkih vrsta životinja i ptica, i dr. Najvažniji ugovori nisu uređivali

⁶ O pojmu međunarodnog prava, Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo*, Poslovni i pravni fakultet Univerziteta „Union – Nikola Tesla“, Beograd, 2017, 27–44.

⁷ Sadrži odredbe o uspostavljanju odbrambenog saveza; o povlašćenoj poziciji Eble u međusobnoj trgovini; o tome da će glasnik koji dođe ostati najviše 10 dana i hraniti se sopstvenom hranom, s tim da ako domaćin želi da glasnik ostane duže, tada je na njemu da mu obezbedi hranu; o tome da glasnik koji je dobio poklon neće dobiti potrepštine za put; o tome da će se trgovci iz jednog i drugog grada bezbedno vratiti nazad itd.

⁸ Poznati su i mnogo stariji sporazumi, koji nisu doživeli do naših dana u originalnom obliku, tako da o njima znamo samo po prepisima. Primer je ugovor između dva sumerska grada-države, Lagaša i Ume, zaključen između 3100. i 2500. p. n. e., na osnovu koga je Mesalim, kralj Kiša kao izabrani arbitar povukao granicu među njima. Znamo i za ugovor koji je u prvoj polovini XXIII v. p. n. e. zaključen između akadskog cara Naramsina i sitnih vladara Elama.

samo jedno, već čitav niz pitanja iz raznih oblasti međusobnih odnosa.⁹ Premda su uglavnom sklapani dvostrani, još u da daleka vremena javljaju se i višestrani sporazumi, posebno u slučaju formiranja vojnih saveza.

O tome da su ugovori zaključivani sa namerom da traju svedoči činjenica da su najvažniji među njima sačinjavani u pismenoj formi i na materijalima otpornim na zub vremena – zapisivani su na svicima od kože ili pergamenta, mramornim, kamenim, zlatnim, srebrnim i drugim pločama koje su zatim čuvane u hramovima, pod zaštitom bogova. Poznato je da su mnogi važni sporazumi dosledno poštovani tokom dužeg vremena i to ne samo među vladarima kojih su ih zaključili, već i od strane njihovih naslednika. Uostalom, još u antici je formulisano jedno od osnovnih načela međunarodnog prava – ono prema kome se ugovori moraju poštovati (lat. *pacta sunt servanda*).

Tome treba dodati da imamo dokaze o mnoštvu arbitražnih odluka u sporovima između država Starog sveta i antike, o pravilima koja su važila u ratu, o određenim pravilima u materiji prava mora itd.¹⁰ Ukratko, nema sumnje da je međunarodno pravo nastala veoma davno, svakako ne, kako neki tvrde, na jednom skupu održanom u Evropi pre nešto manje od 400 godina.

Shvatanje o Vestfalskom miru kao kolevci savremenog međunarodnog prava

Ovaj pristup je sličan prethodnom, osim što se tu Vestfalski kongres uzima kao početak savremene etape u razvoju međunarodnog prava. Dakle, smatra se da se posle njega nije dogodilo ništa toliko epohalno, što bi zahtevalo da se nakon 1648. godine uvede neko novo važno razdoblje.

Pristalice ovog gledišta priznaju da je nekakvo međunarodno pravo postojalo i pre konferencije iz 1648, ali tvrde da se ono svodilo na parcijalna, nepovezana pravila lokalne ili regionalne važnosti. Naprotiv, Vestfalski kongres je, po njima, značio rađanje savremenog (modernog) međunarodno prava.

Ne možemo se složiti sa tim pristupom. Naime, da bi on mogao biti prihvaćen, moralo bi biti nedvosmisleno utvrđeno da je Vestfalski mir u pravom smislu reči drastično preoblikovao međunarodne odnose i uveo nekakvo suštinski novo međunarodno pravo koje, uz određene izmene i dopune važi i danas. Ne vidimo kako se to može dokazati.

⁹ Tako je npr. ugovor između Ramzesa II i Hatušila III imao čak 18 članova kojima su regulisani odnosi koji su se ticali mira, nenapadanja, saveza, ekstradicije i dr.

¹⁰ Boris Krivokapić, *Međunarodno pravo – koreni, razvoj, perspektive*, Beograd, 2006, 9–42.

Dodatno, stav o kojem je reč ima nekoliko otvorenih slabosti, koje se tiču toga šta se podrazumeva pod savremenim međunarodnim pravom i toga koliko su odluke Vestfalskog kongresa zaista značile u razvoju međunarodnog prava.

Kao i svaki drugi mirovni ugovor, mir, koji je zaključen u Minsteru i Osnabriku, sadržao je rešenja, koja je trebalo da na duži rok spreče nove sukobe. Međutim, ona nisu bila toliko važna u principijelnom smislu da bi se moglo govoriti o prelomnoj tački u razvoju međunarodnog prava. I zaista, teritorijalne promene, priznanje protestantske crkve i druge odluke imali su značaj rešavanja otvorenih političkih problema, ali sami po sebi nisu uticali na razvoj međunarodnog prava kao takvog.

Kada je reč o usvajanju načela *cujus regio, ejus religio* („čija vlast, njegova i vera“) kojim je na praktičan način, uvođenjem objektivnog kriterijuma, rešeno pitanje verske pripadnosti stanovništva raznih zemalja,¹¹ mora se приметiti da njegovo prihvatanje nije bilo ništa stvarno novo. To načelo je bilo dobro poznato, pošto je skoro vek ranije definisano Augsburgskim mirom (1555) kojim je priznata sloboda ne samo rimokatoličkog, već i evangelističko-luteranskog učenja. Posebno treba imati na umu da prihvatanje tog principa nije značilo priznavanje prava pojedinaca da se slobodno opredeljuju u skladu sa svojim verskim uverenjima, kao što je to slučaj danas. Radilo se samo o kompromisnom, praktičnom rešenju u cilju zaustavljanja rata koji se oteo kontroli. Uostalom, pitanja verskih sloboda i zaštite verskih manjina nisu na opšti način definitivno rešena usvajanjem Vestfalskog mira (1648). Ti problemi bili su tema i niza naknadnih sporazuma, kao što su ugovor iz Olive (1660), ugovor iz Nimega (1678), ugovor iz Rijsvika (1697), Pariski sporazum (1763), Varšavski ugovor (1772) i drugi.

Zapravo, oni koji veličaju Vestfalski mir ne misle na pomenuta pitanja, već na nešto drugo. Premda u pristupima raznih autora postoje određene nijanse, u političkoj i pravnoj nauci koja sledi tradiciju Zapada, često se ističe da je najveći značaj Vestfalskog mira za međunarodno pravo u tome što je njime formulisana ideja državnog suvereniteta,¹² iz koje je proistekao koncept prema kojem su države u principu ravnopravne i stoga nemaju vlast jedna nad drugom (*par in parem non habet imperium*). Tvrdi se da su to bili principijelno novi momenti, koji su presudno uticali na čitav dalji razvoj međunarodnog prava. Usvajanje pomenutih rešenja objašnjava se time da je u situaciji kada više nije bilo vrhovnog autoriteta pape (zbog pravnog priznanja ravnopravnosti katolika i protestanata odn. priznanja protestantske crkve i njene odvojenosti od pape) ni nadmoćne vlasti imperatora

¹¹ Svaki vladar bio je slobodan da sam izabere svoju veru, a time i veru svojih podanika, s tim da je onima koji su se po veri razlikovali od njega bilo dozvoljeno da se slobodno isele.

¹² Steven Patton, „The Peace of Westphalia and its Affects on International Relations, Diplomacy and Foreign Policy“, *The Histories*, No. 1, 2019, 95.

Svetog rimskog carstva (ona je prenet na vladare mnoštva zemalja nastalih na ruševinama Svetog rimskog carstva) bila su potrebna nova pravila o odnosima u evropskoj „porodici država“. Prema tome, po shvatanjima ovih teoretičara, koncepcija državnog suvereniteta nastala je kao posledica stvaranja međunarodnog sistema osnovanog na postojanju velikog broja država nad kojima nije bilo nikakve više (jače, autoritativnije) vlasti.

Ne možemo se složiti sa takvim stavovima i to iz mnogo razloga.

Pre svega, razvoj međunarodnog prava ne može se svesti samo na odnos prema pitanju ko su subjekti tog prava, da li su oni suvereni i šta zapravo suverenost znači. Uostalom, suverenost je koncept, a pravne norme su obavezna pravila ponašanja. Premda među njima postoji veza, ne mogu se pravila međunarodnog prava poistovetiti sa poimanjem suverenosti, koja je i inače mnogo više filozofska odn. politička, a tek posle toga i pravna kategorija. Da bismo to bolje razumeli dovoljno je primetiti da se npr. u najstarijim međunarodnopravnim normama, onima o tome da se ugovori moraju poštovati, da strani poslanici uživaju nepovredivost itd. ne vidi nikakvo, makar implicitno vezivanje za suverenost. Ta pravila su nastala zato što ih je zahtevao sam život (da bi se moglo pregovarati, trgovati itd.) a ne da bi svedočila o nekakvoj suverenoj vlasti koja je gospodar na svojoj teritoriji i istovremeno ravnopravni član međunarodne zajednice.

Pored toga, nije se radilo ni o kakvom suštinski novom pristupu. Već prvi nezavisni gradovi-države bili su suvereni i, što je posebno važno, bili su svesni toga. U potvrdu tome dovoljno je podsetiti na činjenicu da reč „suverenitet“ (od lat. *superanus*, u značenju, najveći, neograničen) označava svojstvo državne vlasti da je na odnosnoj teritoriji najviša i nezavisna od svih drugih vlasti odnosno da je slobodna u odlučivanju i nadređena svim drugim subjektima i može im nametnuti svoju volju. Gledano iz drugog ugla, ona označava da država (narod) uživa neotuđivo pravo da odlučuje o svom unutrašnjem uređenju (unutrašnja suverenost) i svojoj spoljnoj politici (spoljna suverenost). Iz ugla međunarodnog prava najvažnija je ova spoljna suverenost, koja se obično poistovećuje sa nezavisnošću.¹³

U tim okvirima, premda u dalekoj prošlosti nije postojao sam termin *suverenost*,¹⁴ suštinski gledano svi su poznavali i prihvatili sadržaj tog pojma,¹⁵ a posebno u vezi sa međunarodnim odnosima. I zaista, ideja i praksa suverenosti javlja se uporedo sa pojavom prvih država. Pred očima su nam odmah grčki polisi,

¹³ Više: Boris Krivokapić, „Državna suverenost i međunarodno pravo u eri globalizacije“, *Državni poređak: Suverenitet u vremenu globalizacije* (ur. A. Kostić), SANU, Beograd, 2019, 355–392.

¹⁴ Prvi ga je i to tek u XVI veku upotrebio francuski političar i teoretičar Žan Bodin.

¹⁵ Marek S. Korowicz, *Introduction to International Law*, The Hague, 1959, 25.

ali sve što se tiče njih važi u principu i za druge nezavisne organizovane društvene zajednice tog doba. Šta tek reći za prave imperije, koje su postojale još pre 4.000 i više godina?¹⁶ One, poput Akadskog carstva (2334–2154. p. n. e.), Asirije (2025–605.p.n.e.), Vavilona (1894–1595.p.n.e.), Hetitskog carstva (1600–1178.p.n.e.), Egipta (1550–1077. p. n. e.), Kartagine (650–146. p. n. e.), Ahemenidskog carstva (550–330. p. n. e.), države Aleksandra Makedonskog (334–323. p. n. e.), Rimske imperije (27. p. n. e. – 395. n. e.) i dr. Uostalom, jedan od dokaza jeste i činjenica da još u starom veku i antici nalazimo stavove koji govore o nezavisnosti države, što suštinski znači o njenoj suverenosti. Primer je definicija rimskog imperatora-uzurpatora Prokula (III vek) prema kojoj: „Slobodna je ona država koja nije potčinjena nikakvoj vlasti druge države.“¹⁷ Na kraju krajeva, sam Hugo Gorocijus, u koga se kunu mnoge pristalice ovde razmatrane teze, bavio se suverenitetom u svom čuvenom delu *De jure belli ac pacis* (1621), za čitavu četvrt veka pre Vestfalskog kongresa.¹⁸

Posebno valja istaći da premda je zaista dugo vremena povezivana sa ličnošću vladara, suverenost je u stvari uvek bila odlika države, a ne pojedinca.¹⁹ Proimenom na prestolu ta vlast nije nestajala, već je prelazila na naslednike prestola, sve dok je sama država bila nezavisna. Takođe, nisu sve države u starom veku odn. antici bile monarhije – dovoljno je setiti se samo Atine, Rima ili Kartagine u odgovarajućim fazama njihove istorije. O postojanju spoljnog suvereniteta već u doba prvih država svedoče i takve institucije kao što su pravilo o nemešanju u unutrašnje stvari drugih država istog ranga, činjenica da su međunarodni ugovori ostajali na snazi i nakon smrti vladara koji su ih zaključili, što svedoči da se nije radilo o ličnim, već o međudržavnim sporazumima i drugo.²⁰

¹⁶ Har Narain Sinha, *Sovereignty in Ancient Indian Polity: A Study in the Evolution of Early Indian State*, Luzac & Co., 1938; Mark Munn, *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: A Study of Sovereignty in Ancient Religion*, University of California Press, 2006; *Popular Sovereignty in Historical Perspective* (eds. Richard Bourke, Queintin Skinner), Cambridge University Press, 2016; Mark McClish, *The history of the Arthashastra sovereignty and sacred law in ancient India*, Cambridge University Press, 2019; Robert M. Rosenwig, „Reconstructiong Sovereignty in Ancient Mesoamerica’s Souther Pacific Coast“, *American Anthropologist*, No. 2, 2021, 370–388.

¹⁷ Strogo govoreći, on je pomenuo narod (*Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus*) ali je suštinski imao u vidu državu. Uostalom, i danas se smatra da suverenitet pripada narodu.

¹⁸ Posebno su interesantni Glava III i njeni odeljci VII–XIII. Hugo Grotius, *The Rights of War and Peace*, Book I. Edited and with an Introduction by R. Tuck, Indianapolis 2005, 259–296.

¹⁹ Dovoljno je setiti se da je već pominjani spor između Lagaša i Ume pre više od 4.500 godina bio spor između dva grada-države, a ne između dve ličnosti (vladara pomenutih gradova).

²⁰ Primer je već pominjani čuveni ugovor između Ramzesa II i Hatušila III, koji se primenjivo oko 80 godina, s tim da je važio i posle smrti dvojice vladara, sve do propasti Hetitskog carstva.

Konačno, ako stvari posmatramo iz drugog ugla, kada bi se ipak prihvatilo gledište prema kojem je od Vestfalskog mira 1648. godine ideja suverenosti države istisnula do tada navodno vladajući koncept suverenosti vladara, moramo se zapitati kako u tom svetlu objasniti epohu apsolutizma, za koju se smatra da je na Zapadu trajala od 1610. do 1789. godine, što znači da je počela nekoliko decenija pre Vestfalskog kongresa, ali se završila čak vek i po posle njega, a u slučaju Rusije još kasnije (abdikacijom Nikolaja I, 1917). Jer, apsolutizam je, kao što znamo, naziv za stvarnost u kojoj, sa tvrdnjom da im to dolazi od Boga, vladaju monarsi koji imaju apsolutnu, neograničenu moć. Najbolji primer je francuski Luj XIV, poznati kao Kralj Sunce koji je čitavu tu ideju predstavio kratkom frazom: *L'Etat c'est moi!* („Država, to sam ja!“)

Na taj način, ideja suverenosti država nije rođena na Vestfalskom kongresu, već je postojala mnogo ranije. Drugačije jednostavno nije moglo biti, jer ako su u međusobne pravne odnose ulazile države kao organizovane društvene zajednice, pretpostavka je bila da se radilo o nezavisnim jedinicama, što znači onima koje bismo današnjom terminologijom nazvali suverenim.

Sa druge strane, suština odluka Vestfalskog mira o kojima je reč nije bila u prihvatanju nekakvog apstraktnog filozofskog pogleda koji bi imao univerzalnu važnost, već se radilo o usvajanju načela koje se oslanjalo na zahteve prakse, a prema kojem su države suverene u odnosu na Svetu stolicu, što je značilo da imaju pravo da samostalno zaključuju ugovore, bez mešanja pape. Međutim, to rešenje ticalo se samo tadašnjih katoličkih država (koje su bile pod uticajem pape) i protestantskih zemalja (koje su se izborile za nezavisnost od pape). Za ostale zemlje (pravoslavne, muslimanske i dr.) to je u principu bilo nevažno pitanje. Uostalom, premda se ponekad može čuti da je značaj Vestfalskog mira u tome što je uveo pravilo o suverenoj jednakosti država tj. o tome da su države, pošto su suverene, međusobno pravno jednake i ne smeju se mešati u unutrašnje poslove drugih država, praksa je pokazala da je i posle Vestfalskog mira ostala podela država na velike i male, s tim da su velike prigrabile neka posebna prava,²¹ te da se praksa mešanja u unutrašnje stvari drugih država održala do danas, premda je u naše vreme strogo zabranjena.

Prema izloženom, ne vidimo da je Vestfalski mir doneo nekakve suštinske promene u do tada važećem međunarodnom pravu, a posebno ne one koje bi dale za pravo da se tvrdi da su u Vestfaliji 1648. godine položeni temelji savremenog međunarodnog prava, kao prava koje se bitno razlikuje od onog koje je postojalo do tada.

²¹ Tako npr. dugo vremena su samo velike sile mogle da imenuju ambasadore, dok su ostale države mogle biti predstavljene samo preko poslanika. Pri tome su ambasadori imali viši rang odn. prednost nad poslanicima.

*Shvatanje o Vestfalskom miru kao mestu nastanka
univerzalnog međunarodnog prava*

Jedan broj pripadnika pravne nauke na stvari gleda iz posebnog ugla, pa tvrdi da je nasuprot do tada postojećem lokalnom odnosno regionalnom međunarodnom pravu, Vestfalski kongres bio kolevka opšteg (univerzalnog) međunarodnog prava.

Ovi stavovi na prvi pogled liče na one prema kojima je Vestfalski kongres značio pojavu modernog (savremenog) prava. Ipak, oni nisu podudarni. Ovo zato što pominjanje savremenog međunarodnog prava ima u vidu kvalitet, sadržinu tog prava, njegova rešenja, norme i principe. Naprotiv, razlikovanje između lokalnog, regionalnog i opšteg (univerzalnog) međunarodnog prava počiva na geografskom kriterijumu, tačnije rečeno, na užem ili širem krugu subjekata koje to pravo obavezuje (npr. dve države, države nekog regiona, sve ili velika većina država sveta).²²

Jedan od primera tvrdnji o tome da univerzalno međunarodno pravo dugujemo Vestfalskom miru jeste gledište koje čitav razvoj međunarodnog prava smešta u dva velika vremenska okvira, tako što razlikuje 1) epohu lokalnog (regionalnog) međunarodnog prava i 2) epohu univerzalnog međunarodnog prava. Pri tome se u okviru druge epohe razlikuju četiri faze: 1) period Vestfalske konfiguracije univerzalnog međunarodnog prava (1648–1815), 2) period univerzalnog međunarodnog prava na osnovu Završnog akta Bečkog kongresa (1815–1919), 3) univerzalno međunarodno pravo perioda Društva naroda (1919–1946) i 4) univerzalno međunarodno pravo Organizacije ujedinjenih nacija (od 1945. godine do danas).²³

Ni ova teza nije održiva. Ovo već zbog kruga učesnika i domašaja usvojenih odluka.

Pre svega, učesnici Vestfalskog kongresa su bili samo sa Starog kontinenta, pa i to ne iz svih njegovih delova, već samo iz Zapadne Evrope. Dodatno, rešenja Kongresa imala su regionalan značaj i u principu nisu se ticala ostalih delova sveta. I zaista, teško je prihvatiti da je upravo 1648. ili u godinama neposredno posle Vestfalskog mira, međunarodno pravo odjednom preraslo iz lokalnog i regionalnog u tvorevinu čija pravila i principi važe za čitav svet. Mnogo bliža istini je konstatacija da su tada formulisani neki principi odnosa između mnogih evropskih država. Ali čak ni ti principi nisu značili suštinsku reviziju do tada postojećeg međunarodnog prava.

²² B. Krivokapić (2017), op. cit., 95.

²³ А. И. Дмитриев, У. Э. Батлер (ред.), *История международного права*, Одесса, 2013, 70–504.

Naime, na isti način, na koji se Tridesetogodišnji rat vodio na samo na delu evropskog tla, principi koji su dogovoreni u Minsteru i Osnabriku 1648, ticali su se odnosa između samo dela država Evrope. Štaviše, nije se radilo o svim njihovim odnosima, već samo o određenim najaktuelnijim konkretnim problemima, čije je rešavanje bilo neophodno za zaustavljanje suviše dugog i suviše krvavog rata. Govoreći pravnom terminologijom, za države izvan kruga učesnica, to što je dogovoreno na Vestfalskom kongresu bilo je stvar između trećih, nešto što se njih samih ne dotiče (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*). A u to doba su i na preostalom delu Evrope, i na drugim kontinentima postojale moćne države, sa sopstvenim pogledom na ostatak sveta. Podsetićemo na nekoliko zanimljivih momenata vezanih za život samo jednog broja država.

– U vreme Vestfalskog kongresa i dugo nakon toga na teritorijama današnje Indije, Pakistana, Bangladeša i Avganistana, postojale su snažne nezavisne države (Delhijski sultanat, Dekanski sultanati, Vidžajanagarsko carstvo, Carstvo Marata i dr.) a od 1526. do 1857. i moćno Mogulsko carstvo koje je najveću snagu imalo početkom XVIII veka, dakle, pola veka posle Vestfalskog mira.

– Otprilike u isto vreme raste moć Turske, koja je tačno 15 godina pre postizana Vestfalskog mira, pod Mehmedom II Osvajačem 1453. godine osvojila Konstantinopolj. Širenje Osmanskog carstva nastavio je Selimom I, da bi za vreme vladavine Sulejmana Veličanstvenog 1520–1566. (dakle, 70–100 godina nakon Vestfalskog mira) Turska izrasla u svetsku silu koja je vladala većim delovima jugoistočne Evrope, zapadne Azije i severne Afrike.

– Na drugoj strani, Japan je 1641, što znači sedam godina pre Vestfalskog mira, uveo politiku samoizolacije, koje se pridržavao sve do 1853, a čiji su sastavni delovi bili zabrana strancima da ulaze u Japan i, pod pretnjom smrtne kazne, zabrana Japancima da napuštaju Japan. Koliko je onda sve do sredine XIX veka, Vestfalski mir značio za Zemlju izlazećeg sunca?

– Tokom dugog perioda jedna od najvećih svetskih sila bila je Kina, koja nije mnogo marila za zapadne zemlje, pa ni one najveće među njima. Ovde je zanimljivo primetiti da je 1644. godine, što znači samo četiri godine pre Vestfalskog mira na vlast došla dinastija Čing koja je Kinom vladala sve do 1911. godine. Pod tom dinastijom Kina je znatno ojačala, teritorijalno se proširila i pretvorila u državu koja je na početku XIX veka po mnogim pokazateljima bila najjača i najbogatija zemlja sveta.²⁴ Zadovoljna time, dugo je odbijala da primi zapadne diplomate.

²⁴ U toku tog veka, ona je posle poraza u dva Opijumskim rata (Prvi, 1839–1842. i Drugi, 1856–1860) pretvorena u jednu vrstu polukolonije Britanaca i drugih zapadnih sila, ali to nije ni u kakvoj vezi sa Vestfalskim mirom.

Tek 1793, dakle, tačno vek i po nakon Vestfalskog mira, kineski car je pristao da primi britansku diplomatsku misiju na čelu sa lordom Dž. Makartnijem (*George Macartney*). Međutim, u njegovom odnosu prema strancima nije bilo ni traga pridržavanja Vestfalskih principa ili poštovanja nekakvog „novog“ međunarodnog prava. Ne samo što je odbio sve Makartnijeve zahteve,²⁵ već je ambasadora i članove delegacije (njih ukupno oko 100) tretirao kao predstavnike daleke male, „varvarske države“; poklone koji su mu uručeni shvatio je kao jednu vrstu danku; istakao je da je članove delegacije počastio večerom samo zato što su došli izdaleka, dugo putovali i doneli darove; a britanskom kralju Džordžu III se u pismu koje mu je poslao obratio kao svom podaniku. Pošto, istovremeno, nije doveo u pitanje neprikosnovenost stranih poslanika, može se zaključiti da se car smatrao vezanim oduvek poznatim pravilima o nepovredivosti i imunitetima stranih poslanika, ali da ga uopšte nije zanimalo kako su zapadnoevropske države uredile međusobne odnose.

– Kada je reč o Rusiji, dovoljno je pomenuti da je njom još 1533–1584. čvrstom rukom vladao Ivan IV, poznatiji kao Ivan Grozni, koji se 1547. proglasio za cara. Uporno je odbijao nagovore pape da prihvati katoličanstvo ili unijatstvo, a nije se mnogo obazirao ni na zahteve vodećih sila Zapadne Evrope. Samo nekoliko decenija nakon završetka Vestfalskog kongresa Rusija je pod Petrom I (vladao 1696–1725) veoma ojačala, osvojila nove teritorije i prerasla 1721. godine u imperiju.

Osvajanje drugih delova sveta od strane evropskih kolonijalnih sila, koje je uzelo maha u narednim vekovima, značilo je nasilno širenje evropske kulture i sistema vrednosti na druge kontinente. To se jednim delom odnosilo i na međunarodno pravo.

Međutim, nije bila u pitanju primena normi i principa tog prava na odnose između metropole i pokorenih naroda. Uglavnom se radilo samo o tome da je dejstvo tog prava proširivano u teritorijalnom pogledu i izvan granica Evrope, ali prvenstveno na odnose između evropskih sila – u vezi sa okupacijom novih teritorija, osvajanjem kolonija i slično, tako da je dugo vremena krug subjekata tog prava u principu ostajao isti. Kada su, mnogo kasnije, pokoreni narodi izborili nezavisnost, to pravo im je nametnuto kao neka vrsta uhodanog svetskog standarda. To, međutim, ne znači da se međunarodno pravo o kojem je reč suštinski razlikovalo od onog koje je važilo uvek i svugde – u pogledu obaveznosti ugovora, nepovredivosti poslanika, načina mirnog rešavanja sporova i tako dalje.

²⁵ Da se otvori stalno diplomatsko predstavništvo Velike Britanije u Peking, da se kineske luke otvore za međunarodnu trgovinu, da se ukine monopolski položaj kineskih trgovaca i drugo.

Gledano iz drugog ugla, tvrdnja da je međunarodno pravo nastalo 1648. godine kao delo jednog broja evropskih država, počiva na ideji koja se uporno nameće u skoro svim sferama života, a svodi na nenaučni stav o prevashodstvu zapadnih naroda i njihove kulture. To u izvesnom smislu dalje sugerise da zapadni Evropljani, a kasnije i Amerikanci, imaju neku vrstu istorijskog ili makar moralnog prava da svima ostalima nameću, ako treba i silom, svoje poglede, standarde, modele i sisteme vrednosti. Takvo rezonovanje se, razume se, ne može prihvatiti.

Vestfalski mir i razne periodizacije razvoja međunarodnog prava

Dosta je veliki broj teoretičara koji ne tvrde da je međunarodno pravo nastalo na Vestfalskom kongresu 1648, niti da je tada rođeno moderno ili univerzalno međunarodno pravo, ali koji ipak uzimaju taj događaj kao bitan momenat u razvoju međunarodnog prava.

Među najprostije takve periodizacije spada ona koja razlikuje sledeće periode: 1) do Vestfalskog mira (1648), 2) do Bečkog kongresa (1815) i 3) do 1900. godine.²⁶

Mnogo složenija klasifikacija razvoja međunarodnog prava razlikuje sledeća razdoblja: 1) začeci međunarodnog prava kod divljih naroda Istoka, 2) Grčka, 3) Rim, 4) srednji vek, 5) nemački feudalni svet i njegov značaj za međunarodne odnose, 6) period reformacije, 7) Vestfalski kongres, 8) međunarodni odnosi posle Utrehtskog mira do 1789. godine, 9) razvoj međunarodnog prava do naših dana.²⁷

U knjizi, objavljenoj 1904. godine, ruski teoretičar Fjodor Martens izdvaja 1) period od Starog sveta do Vestfalskog mira, zatim navodi 2) razdoblje od Vestfalskog mira do Bečkog kongresa (1815) i kao poslednji veliki period razvoja međunarodnog prava ističe 3) onaj od Bečkog kongresa do najnovijeg vremena,²⁸ što znači do početka XX veka.²⁹

Primer kombinovanja čitavih epoha i perioda precizno oivičenih konkretnim događajima nudi Lasa Openhajm, koji nakon osvrta na međunarodno pravo Starog, antičkog i Srednjeg prelazi na razdoblje razvoja međunarodnog prava

²⁶ M. R. Vesnić, „Prevodiočev predgovor“, predgovor knjizi: A. Rivijer, *Osnovi međunarodnoga prava*, Beograd, 1897, XX–XXI.

²⁷ А. Н. Стояновъ, *Очерки истории и догматики международного права*, Университетская типография, Харьков, 1875, 40–207.

²⁸ Фридрих-Фромгольд Мартенс, *Современное международное право цивилизованных народов* (по изданию 1904–1905), том 1, Москва, 1996, 32–121.

²⁹ Tu knjigu smo koristili u izdanju iz 1996. godine, koje je reprint izdanja iz 1904. godine.

„posle Grocijusa“, koje deli na sedam precizno definisanih perioda: 1) od 1648. do 1721, 2) od 1721. do 1789, 3) od 1789. do 1815, 4) od 1815. do 1856, 5) od 1856. do 1874, 6) od 1874. do 1899. i 7) međunarodno pravo u u XX veku.³⁰ Jasno je da, premda u prvi plan ističe odnosne godine, on se zapravo oslanja na konkretne događaje: Vestfalski mir (1648), a zatim i na Ništatski mir (1721), Francusku buržoasku revoluciju (1789), Bečki kongres (1815), Pariski mir (1856), Briselsku konferenciju koja se bavila kodifikacijom pravila rata na kopnu (1874), Prvu hašku konferenciju mira (1899) i, na kraju, na prve godine XX veka.

Slična je periodizacija čiji autor takođe izdvaja prelomne tačke u razvoju međunarodnog prava i vezuje ih za konkretne godine. On razlikuje međunarodno pravo: 1) do 1648; 2) do 1815; 3) do 1856; 4) do 1878; 5) do 1900. godine i 6) sadašnji period (posle 1900).³¹ Pri tome je jasno da ima u vidu: 1) period do Vestfalskog mira (1648), 2) period do Bečkog kongresa (1815), 3) period do Pariskog kongresa (1856), 4) period do Berlinskog kongresa (1878), period do početka novog veka (1900) i sam početak XX veka, kada je i pisao svoj rad.

Pojedini autori sa početka XX veka, kao npr. Luj le Fir, razlikovali su četiri epohe razvoja međunarodnog prava: 1) antičko doba; 2) period od propasti Rima 475. do otkrića Amerike 1492. godine, 3) period od Vestfalskog ugovora 1648. g. do kraja XVIII veka, kada se pojavljuju velike moderne države i 4) period od Francuske revolucije 1789. do Prvog svetskog rata 1914. godine.³²

Ima i onih koji razvoj međunarodnog prava posmatraju kako kroz istorijsku perspektivu, tako i u vezi sa različitim kulturama i njihovim doprinosima. Tako npr. američki pravnik Čarls Rin izlaže nastanak i razvoj međunarodnog prava kroz obradu sledećih pitanja: 1) drevni period, 2) grčki period, 3) rimski period, 4) srednji period u Evropi do 1648. godine, 5) od Vestfalskog ugovora do Prve haške konferencije (1648–1899), 6) od Haških konferencija (1899. i 1907) do danas, s tim da zatim nastavlja razmatranjem specifičnih pitanja kao što su islamsko pravo, afričko međunarodno pravo, azijski principi međunarodnog prava i dr.³³

Originalan je pristup koji čitavo postojanje međunarodnog prava deli na četiri velike faze koje naziva: 1) pojava, 2) nastanak, 3) zrelost i 4) ka međunarodnom pravu mira. Autori pod *vremenom pojave* međunarodnog prava imaju u vidu praksu Starog sveta; u delu koji se odnosi na *nastanak* daju osvrt na Zapadnu Evropu,

³⁰ Lassa Oppenheim, *International Law, A Treatise*, Vol. I, „Peace“, Longmans, Green and co., London, 1905, 44–73.

³¹ Франц Листъ, *Международное право*, Рига 1923, 17–52.

³² Luj le Fir, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, Geca Kon, 1934, 17–65.

³³ Charles S. Rhyne, *International Law*, Washington, 1971, 9–46.

Rusiju, arapski istok i druge regione; početak *zrelosti* međunarodnog prava vide u Vestfalskom miru (1648); dok kao prelomni momenat perioda koji navodno vodi *ka novom međunarodnom pravu* ističu Oktobarsku revoluciju (1917).³⁴

Primer periodizacije koja počiva na oslanjanju delom na određena velika razdoblja, a delom na važne događaje, jeste ona koja razlikuje sledeće etape: 1) Stari svet, 2) od pada Rimske imperije do Vestfalskog mira, 3) od Vestfalskog mira do Haških konferencija mira i 4) od Haških konferencija mira do osnivanja OUN i formiranja savremenog međunarodnog prava.³⁵

Mnogi savremeni autori razlikuju niz epoha u razvoju međunarodnog prava, kao na primer: 1) međunarodno pravo Starog sveta, 2) međunarodno pravo srednjeg veka (od V veka do Vestfalskog mira 1648), 3) međunarodno pravo od 1648. do 1815. godine, 4) međunarodno pravo od 1815. do završetka Prvog svetskog rata, 5) međunarodno pravo od 1919. do osnivanja Organizacije ujedinjenih nacija, 6) savremeno međunarodno pravo (period OUN, kako ga naziva sam autor).³⁶

Sličan je pristup po kome se u vezi sa nastankom i razvojem međunarodnog prava izdvajaju sledeći momenti: 1) stari istočni narodi, 2) stara Grčka, 3) Rim, 4) srednji vek, 5) sistem međunarodnog javnog prava od Vestfalskog mira (1648–1918) koji se naziva i periodom evropskog međunarodnog prava i 6) period posle Prvog svetskog rata, koji se deli na tri podperioda (onaj između dva svetska rata, onaj posle Drugog svetskog rata i onaj posle 1990. godine).³⁷

Prema izloženom, bez obzira na različite pristupe u vezi sa periodizacijom razvoja međunarodnog prava, može se zapaziti da veliki deo pravne nauke ukazuje na Vestfalski mir kao na početak jedne od faza tog razvoja.

OCENA STVARNOG ZNAČAJA VESTFALSKOG MIRA ZA MEĐUNARODNO PRAVO

Polazeći od svega rečenog, Vestfalski mir bi se najbolje mogao opisati kao deo razvoja regionalnog evropskog međunarodnog prava. Uostalom, to primećuju pojedini teoretičari koji ističu da je Vestfalski mir bio prvi eksplicitni izraz rađanja

³⁴ Юрий Яковлевич Баскин, Давид Исаакович Фельдман, *История международного права*, Москва, 1990, 14–167.

³⁵ Геннадий Владимирович Игнатенко, Олег Иванович Тиунов, *Международное право*, Норма, Москва, 2009, 48–68.

³⁶ Александр Николаевич Вылегжгин, *Международное право*, Издательство Юрайт, Москва, 2014, 51–76.

³⁷ Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2016, 33–50.

evropskog društva, društva čiji je proces formiranja počeo i pre 1648, a koje nastavlja da se razvija i danas.

Neki među njima govore o *evropskom javnom pravu* (lat. *jus publicum europeum*, fr. *droit public de l'Europe*, eng. *European Public Law*), o *evropskom međunarodnom pravu*, odnosno o *međunarodnom pravu Zapadne Evrope*.³⁸ Ovaj poslednji termin je najprecizniji jer najviše odgovara pojavi o kojoj je reč. Sistem koji je uspostavljen Vestfalskim mirom, regulisao je međudržavne odnose zapadnoevropskih država, a ne i odnose u čitavoj Evropi, a po najmanje u čitavom svetu. Pri tome, nije se radilo ni o nikakvoj suštinski novoj pojavi. Međunarodno pravo je funkcionisalo u svetu, pa i na tlu Zapadne Evrope i pre 1648. godine.

Utisak je da u poslednjih nekoliko decenija raste broj onih koji osporavaju značaj Vestfalskog mira u razvoju međunarodnog prava. Pojedini među njima idu tako daleko da čak govore o nekakvom Vestfalskom mitu.³⁹ Oni ističu da je u pitanju jedan od najneshvaćenijih mirovnih sporazuma u ranoj modernoj istoriji, te da su najnovija detaljna istraživanja ukazala na njegovu pogrešnu percepciju koja se ogleda u verovanju da je on inaugurisao novi međunarodni („vestfalski“) sistem, jednakih, suverenih država koje se ne mešaju jedna drugoj u unutrašnje poslove.⁴⁰ Drugim rečima, deo savremenih teoretičara negira da je sistem modernih država nastao iz Vestfalskog ugovora. Oni ukazuju na to da dva sporazuma koja sačinjavaju taj sistem zapravo ne govore ništa o suverenitetu država, ravnoteži snaga, slobodi veroispovesti ili bilo čemu drugom što bi se moglo smatrati kodifikovanjem načela međunarodnog prava. Pri tome se pojašnjava da se suverenitet i verska jednakost pominju samo u vezi sa ustavnim uređenjem Svetog rimskog carstva, s tim da se s pravom primećuje da to nije bilo ništa novo, niti je imalo širi značaj.⁴¹

³⁸ P. Malanczuk, op. cit., 9–11.

³⁹ Andreas Osiander, „Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth“, *International Organization*, No. 2, 2001, 251–287; Stephane Beaulac, „The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth“, *Australian Journal of Legal History*, Vol. 8, 2004, 181–213; Turan Kayaoglu, „Westphalian Eurocentrism in International Relations Theory“, *International Studies Review*, No. 2, 2010, 193–217; Luis Moita, „A Critical Review on the Consensus Around the Westphalian System“, *JANUS.NETe-journal of International Relations*, No. 2, 2012, 17–42, www.redalyc.org/pdf/4135/413536170002.pdf.

⁴⁰ Patrick Milton, „Guarantee and Intervention: The Assessment of the Peace of Westphalia in International Law and Politics by Authors of Natural Law and of Public Law, c. 1650–1806“, *The Law of Nations and Natural Law, 1625–1800* (ed. S. Zurbuchen), Vol. 1, Brill, 2019, 186–226.

⁴¹ Randall Lesaffer, „Peace treaties from Lodi to Westphalia“, *Peace Treaties in International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*, Cambridge University

Dodatno, podvlači se da je Vestfalski koncept, onakav kakvim se obično prikazuje, zapravo proizvod jedne vrste ideologije suvereniteta nastale tek u XIX i XX veku.⁴² Ima i onih koji postavljaju pitanje da li je suverenitet zaista bio jedno od načela Vestfalskog mira.⁴³

Pokušavajući da damo ocenu stvarnog značaja Vestfalskog mira iz ugla međunarodnog prava, moramo poći od činjenice da je i dalje većina onih koji glorifikuju taj ugovor i na razne načine ističu da je on imao izuzetan, ako ne i presudan značaj za međunarodno pravo, bilo tako što je značio nastanak tog prava, bilo tako što je predstavljao rođenje modernog međunarodnog prava, bilo tako što je značio prerastanje međunarodnog prava iz lokalnog i regionalnog u univerzalno, što znači globalno međunarodno pravo.

Uz svo uvažavanje, ne vidimo da je Vestfalski mir doneo nekakve suštinske promene. U potvrdu tome daćemo kratku kritiku već pomenutih pogleda onih koji misle drugačije.

Prvo, ne može se prihvatiti da je na Vestfalskom kongresu stvoreno međunarodno pravo jer to protivreči zdravoj logici i bezbroju materijalnih dokaza. Uostalom, da nisu prethodno postojali međunarodnopravne norme i mnogovekovna praksa, ni sam Vestfalski kongres ne bi mogao biti održan. Naime, da bi se pregovaralo o ugovoru moralo se prvo znati šta je to ugovor, kako se zaključuje, koga i kada obavezuje; moralo se znati da će pregovarači biti nepovredivi; s obzirom na to da su Minster i Osnabruk i put između njih neutralizovani, prethodno je moralo svima biti poznato šta neutralizacija znači i kakve pravne posledice proizvodi i tako dalje.

Drugo, ne može se prihvatiti da je Vestfalski mir predstavljao momenat nastanka novog, savremenog međunarodnog prava. Ovo zato što se u principu ništa spektakularno nije dogodilo. Mnogo veće promene viđene su u XIX veku, kada su održani veliki međunarodni kongresi odnosno konferencije uz učešće i vanevropskih država; kada su izvršene prve velike kodifikacije međunarodnog prava; kada su se pojavile međunarodne organizacije kao novi subjekti međunarodnog prava, itd. Dakle, sa mnogo više razloga može se tvrditi da je moderno međunarodno pravo proizvod druge polovine XIX veka, premda čak ni to nije tačno, pošto se, strogo uzev, o njemu može govoriti tek od završetka Drugog svetskog rata 1945. godine.

Press, 2014, 9; Christoph Kampmann, „The Treaty of Westphalia As Peace Settlement and Political Concept“, *International Law and Peace Settlements* (eds. M. Weller, M. Retter, A. Varga), Cambridge University Press, 2021, 64–85.

⁴² A. Osiander, op. cit., 251, 281–287.

⁴³ Derek Croxton, „The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty“, *International History Review*, No. 3, 1999, 569–591.

Treće, ne može se prihvatiti da je Vestfalski mir označio pojavu opšteg (uni-verzalnog) međunarodnog prava. Suštinski, norme tog prava postojale su i ranije, u svim razdobljima, na svim prostorima. One su prosto bile neizbežne. Mislimo na takva pravila kao što su ono da se ugovori moraju poštovati, da poslanici uživaju nepovredivost i dr. Uostalom, pravila usvojena na Vestfalskom kongresu nisu značila donošenje nekakvog svetskog ustava ili statuta, pa ni bilo šta što bi ličilo na usvajanje Pakta Društva naroda (1919) ili Povelje Ujedinjenih nacija (1945). To su bila nedovoljno razvijena, ograničena rešenja, dogovorena između jedne grupe država, za potrebe rešavanja problema u odnosima između tih istih država.

Četvrto, kada je reč o vezivanju za Vestfalski mir samo u smislu identifikovanja jedne od faza u razvoju međunarodnog prava, takav pristup je u principu prihvatljiv. Ovo zato što, u zavisnosti od ugla gledanja onoga ko vrši periodizaciju, time se dozvoljava da se Vestfalski kongres uzme kao jedan od bitnih događaja koji obeležava određeno razdoblje, pre pojave nekog novog momenta od koga počinje nova faza. Ipak, premda se u principu možemo složiti sa takvim pristupom, ne smemo zaboraviti da gledano iz ugla nekih drugih naroda i kultura, Vestfalski mir nije previše zanimljiv čak ni sa tog aspekta.

Iz svega sledi da, suprotno onome što neki sugerišu, međunarodno pravo nije stvoreno ni bitno izmenjeno Vestfalskim mirom. Slično misle i neki drugi teoretičari, s tim da pojedini među njima ističu da međunarodno pravo koje poznajemo danas jeste pravo svetske međunarodne zajednice koje postoji tek od kraja XIX veka, kada je i nastala ta zajednica; da su pre toga važili razni regionalni normativni sistemi (sinocentrični, islamocentrični, evrocentrični itd.) od kojih je svaki pretendovao da ima univerzalnu vrednost; te da je tek sa potčinjavanjem drugih civilizacija od strane evropskih sila, evropsko međunarodno pravo postalo svetski standard.⁴⁴

ZAKLJUČAK

Sumirajući sve izloženo, valja poći od činjenice da je političkih značaj Vestfalskog mira, za države kojih se ticao, bio izuzetan – time je zaustavljen veliki, dugotrajan i vrlo krvavi rat; rešena su sporna politička i teritorijalna pitanja; proglašena je ravnopravnost katoličke i protestantke vere; po prvi put je veliki broj država predstavljen na jednoj panevropskoj konferenciji; pronađeni su mehanizmi

⁴⁴ Onuma Yasuaki, „When was the Law of International Society Born: an Inquiry of the History of International Law From an Intercivilization Perspective“, *Journal of History of International Law*, 1/2000, 1–66; Shadi Alshdaifat, „A visible theme in the history of international law: international or global?“, *International Journal of Public Law and Policy*, No. 1, 2017, 54–77.

za regulisanje niza dubokih i zamršenih problema itd. Drugo je, međutim, pitanje koliko su događaj o kojem je reč i njegov proizvod (dva sporazuma koja tvore ono što se jednim imenom naziva Vestfalski mir) zaista važni sa stanovišta međunarodnog prava, shvaćenog kao osobeni normativni poredak, a posebno iz ugla opšteg (univerzalnog) međunarodnog prava.

Kod vrednovanja Vestfalskog mira utisak o njegovom izuzetnom značaju za međunarodno pravo dolazi naročito iz dva izvora. Pre svega, takve stavove naročito zastupaju stručnjaci za međunarodne odnose i istoričari. Ovo zato što je Vestfalski kongres doveo do uspostavljanja novih odnosa u Zapadnoj Evropi, do izvesne ravnoteže snaga i slično. Sve je to tačno i zanimljivo. Ali nas prvenstveno interesuje značaj tog događaja za međunarodno pravo. Kao što smo istakli, posmatrano iz tog ugla, ne vidimo da je Vestfalski mir toliko važan.

Drugi momenat je u vezi sa prvim, ali ima samostalnu važnost. Radi se o jednoj vrsti evrocentrizma ili, u naše vreme, refleksije evro-atlantizma, o nečemu što bi se moglo opisati kao još jedan oblik ispoljavanja potrebe Zapadnog sveta da pokaže i dokaže svoj značaj i svekoliku nadmoć, da ostalima nametne svoju kulturu i kulturne obrasce, sistem vrednosti itd. Prirodna osnova toga je posmatranje Evrope (kasnije i SAD) kao mesta gde se događa sve bitno, isticanje superiornosti evropskog (anglosaksonskog) duha (otuda i pozivanje na Grocijusa i druge teoretičare za koje se tvrdi da su svojim idejama inspirisali učesnike Vestfalskog kongresa) i slično. Takav pristup se ne može prihvatiti iz mnogo razloga o kojima je već bilo reči.

Vrlo je važno ukazati na još jedan problem. Sve se može zloupotrebiti, pa tako i naučna istraživanja i, posebno, razne kritike i polemike.

Nakon što je mnogo decenija uzdizan kao temelj postojećih međunarodnih odnosa i važećeg međunarodnog prava, koje počiva na suverenoj jednakosti država, Vestfalski sistem, tačnije koncept koji je promovisan kao njegova suština, u poslednjih nekoliko godina sve češće se izlaže kritici. Ona dolazi naročito sa onih strana sa kojih su prethodno dugo i uporno branjeni nedodirljivost Vestfalskih načela, u prvom redu onih o tome da su države suverene i ravnopravne i da je zabranjena intervencija u poslove drugih država.

To se uglavnom poklopilo sa promenama u odnosima u međunarodnoj zajednici, sa činjenicom da su počev oko 90-ih godina prošlog veka, nakon pobe- de u Hladnom ratu i proglašenja sopstvene ekskluzivnosti, SAD počele da kritički preispituju međunarodno pravo, tražeći način da ga prilagode svojim interesima i potrebama. Sa najviših mesta državne vlasti, ali i u pravnoj nauci SAD i njihovih njenih satelita, odjednom su počele da se gomilaju teorije o tome da je državni suverenitet prevaziđen i trebalo bi da bude ukinut, da (suprotno pravilima pozitivnog međunarodnog prava) postoji pravo na vrlo široko shvaćenu preventivnu

samoodbranu, da države imaju ne samo pravo već i dužnost da vrše tzv. oružane humanitarne intervencije i slično.⁴⁵

U tim okvirima, oni koji kritikuju Vestfalski mir da bi zapravo potkopali koncept suverenosti država, na kojem se drži čitav postojeći međunarodnopravni poredak, ili su u zabludi, ili u neznanju ili rade po zadatku. U bilo kojoj varijanti, njihovi prilozi su u funkciji rušenja sistema odnosa čiji su osnovni subjekti suverene i pravno jednake države i obrazovanja nekakvog novog, a to znači bitno drugačijeg poretka. Takvog, u kome ogromna većina država, očito, ne bi bila suverena i u kome bi sva vlast bila koncentrisana u samo jednom centru.

Za kraj, trezvena kritika stava o tome da je „sve krenulo“ od Vestfalskog kongresa, čini nam se opravdanom, pod uslovom da je bazirana na objektivnim, naučnim pozicijama i ne robuje politici. U tim okvirima, mišljenja smo da je, opšte uzev, značaj Vestfalskog mira za međunarodno pravo precenjen. Posebno smatramo da ideja i praksa suvereniteta nije nastala na Vestfalskom kongresu, već mnogo pre njega i nije se ticala samo Zapadne Evrope, te da i kada bi se Vestfalski mir sasvim izbrisao iz istorije, u svetu u kome živimo ništa se ne bi dramatično promenilo.

To, međutim, ne znači osporavanje potrebe da se očuva koncept suverene jednakosti država koji je, uostalom, utvrđen kao jedan od osnovnih principa pozitivnog međunarodnog prava kako samom Poveljom UN, tako i nizom naknadnih međunarodnopravnih instrumenata. To je jedini mogući okvir sve dok se ne pronađe nešto savršenije ili spontano ne dođe do drugačijih rešenja.

Prof. Dr. BORIS KRIVOKAPIĆ
Full Professor, Faculty of Business and Law, „MB“ University, Belgrade
Faculty of Law, Samara National University, Samara

SIGNIFICANCE OF THE PEACE OF WESTPHALIA (1648) FOR INTERNATIONAL LAW

Summary

The Peace of Westphalia (1648) is often cited as a turning point in the development of international law, with some believing that this law was born there, others claiming that it was then that modern or at least universal law was born, while others, giving the periodization of the development of international law, rely on Westphalian conference as an important event. The author gives a critical review

⁴⁵ B. Krivokapić (2019), op. cit., 355–392; B. Krivokapić, „O pravu preventivne samoodbrane u savremenom međunarodnom pravu“, *Pravni život*, br. 13, Beograd, 2007, 913–933; Борис Кривокapiч, *Проблемы международного права*, Самара, 2022, 416–449.

of those views, proving that international law was created parallel to the emergence of the first states, that it was rather developed even before the Peace of Westphalia, that the solutions of that peace were essentially nothing really new, that these solutions were not of importance for countries outside the circle of Western European states, etc. However, he also notes that in the last few years, the essence of what is known as the so-called Westphalian system, and especially the understanding that states are sovereign and therefore equal and that intervention in the affairs of other states is prohibited. The author points out that such attitudes are often a function of the policy of demolishing the existing one and establishing some kind of new, significantly different order, in which the vast majority of states would not be sovereign and in which all power would be concentrated in only one center. He concludes that a sober criticism of the attitude that „everything started“ from the Congress of Westphalia seems justified and necessary, but that one should not go to the other extreme, especially not if it is motivated by political reasons.

Key words: international law, history, Peace of Westphalia, sovereignty

Literatura

- Alshdaifat S., „A visible theme in the history of international law: international or global?“, *International Journal of Public Law and Policy*, No. 1, 2017.
- Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И., *История международного права*, Москва, 1990.
- Beaulac S., „The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth“, *Australian Journal of Legal History*, Vol. 8, 2004.
- Bring O., „The Westphalian Peace Tradition in International Law: From Jus ad Bellum to Jus Contra Bellum“, *International Law Studies*, Vol. 75, 2000.
- Cassese A., *International Law*, Oxford University Press, 2001.
- Croxtan D., „The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty“, *International History Review*, No. 3., 1999.
- Дмитриев А. И., Батлер У. Э. (ред.), *История международного права*, Одесса, 2013.
- Foster J. W., „The Evolution of International Law“, *Yale Law Journal*, No. 3, 1909.
- Grotius H., *The Rights of War and Peace*, Book I, edited and with an Introduction by R. Tuck, Indianapolis, 2005.
- Игнатенко Г. В., Тиунов О. И., *Международное право, Норма*, Москва, 2009.
- Kampmann C., „The Treaty of Westphalia As Peace Settlement and Political Concept“, *International Law and Peace Settlements* (eds. M. Weller, M. Retter, A. Varga), Cambridge University Press, 2021.
- Kayaoglu T., „Westphalian Eurocentrism in International Relations Theory“, *International Studies Review*, No. 2, 2010.
- Korowicz M. S., *Introduction to International Law*, The Hague, 1959.
- Kreća M., *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2016.
- Krivokapić B., *Međunarodno pravo – koreni razvoj perspektive*, Beograd, 2006.

- Krivokapić B., „O pravu preventivne samoodbrane u savremenom međunarodnom pravu“, *Pravni život*, br. 13, Beograd, 2007.
- Krivokapić B., *Međunarodno javno pravo*, Poslovni i pravni fakultet Univerziteta „Union-Nikola Tesla“, Beograd, 2017.
- Krivokapić B., „Državna suverenost i međunarodno pravo u eri globalizacije“, *Državni porredak: Suverenitet u vremenu globalizacije* (ur. A. Kostić), SANU, Beograd, 2019.
- Кривокапић Б., *Проблемы международного права*, Самара, 2022.
- Le Fir L., *Međunarodno javno pravo*, Geca Kon, Beograd, 1934.
- Lesaffer R., „Peace treaties from Lodi to Westphalia“, *Peace Treaties in International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*, Cambridge University Press, 2014.
- McClish M., *The history of the Arthashastra sovereignty and sacred law in ancient India*, Cambridge University Press, 2019.
- Листъ Ф., *Международное право*, Рига, 1923.
- Malanczuk P., *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, 1997.
- Мартенс Ф. Ф., *Современное международное право цивилизованных народов*, (по изданию 1904-1905), том 1, Москва, 1996.
- Milton P., „Guarantee and Intervention: the Assessment of the Peace of Westphalia in International Law and Politics by Authors of Natural Law and of Public Law, c. 1650–1806“, *The Law of Nations and Natural Law, 1625–1800* (ed. S. Zurbuchen), Vol. 1, Brill, 2019.
- Moita L., „A Critical Review on the Consensus Around the Westphalian System“, *JANUS.NETe-journal of International Relations*, No. 2, 2012, 17–42, www.redalyc.org/pdf/4135/413536170002.pdf.
- Munn M., *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: A Study of Sovereignty in Ancient religion*, University of California Press, 2006.
- Oppenheim L., *International Law, A Treatise*, Vol. I, „Peace“, Longmans, Green and co., London, 1905.
- Osiander A., „Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth“, *International Organization*, No. 2, 2001.
- Popular Sovereignty in Historical Perspective* (eds. Bourke R., Skinner Q.), Cambridge University Press, 2016.
- Rhyne C. S., *International Law*, Washington, 1971.
- Sinha H. N., *Sovereignty in Ancient Indian Polity: A Study in the Evolution of Early Indian State*, Luzac & Co., 1938.
- Patton S., „The Peace of Westphalia and its Affects on International Relations, Diplomacy and Foreign Policy“, *The Histories*, No. 1, 2019.
- Rosenwig R. M., „Reconstructiong Sovereignty in Ancient Mesoamerica's Souther Pacific Coast“, *American Anthropologist*, No. 2, 2021.

Стояновъ А. Н., Очерки истории и догматики международного права, Университетская типография, Харьков, 1875.

Vesnić M. R., „Prevodiočev predgovor“, predgovor knjizi: A. Rivijer, Osnovi međunarodnoga prava, Beograd, 1897.

Вылегжанин А. Н. (отв. ред.), Международное право, Издательство Юрайт, Москва, 2014.

Yasuaki O., „When was the Law of International Society Born: an Inquiry of the History of International Law From an Intercivilization Perspective“, Journal of History of International Law, 1/2000.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 21.04.2023.

Prihvaćen: 12.05.2023.

ORIGINALAN NAUČNI RAD